

СРАВНИТЕЛЕН МЕТОДИЧЕСКИ АНАЛИЗ НА АЛТЕРНАТИВНИТЕ БУКВАРИ ЗА ПЪРВИ КЛАС

Анна Георгиева

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Резюме. В статията се представя сравнителен методически анализ на алтернативните буквари за първи клас, одобрени от МОН през 2017 г. Съпоставени са според: реда за въвеждане на буквите, наличие на урочни статии с дейности за реализиране на трите вида уроци по четене, представяне на буквите в азбучния ред и като групи според фонемната система в българския език.

Ключови думи: буквар за I клас; сравнителен методологичен анализ

В съответствие с Учебната програма за обучение по български език и литература за първи клас (общообразователна подготовка), утвърдена на 17.12.2015 г.¹⁾, се разработиха и одобриха от МОН осем алтернативни учебни комплекта за обучение по български език и литература за първи клас с водещ автор в творческия колектив: Ст. Здравкова, Т. Борисова, Р. Танкова, П. Димитрова, М. Герджикова, А. Жекова, Н. Огнянова, Вл. Попов.

В настоящото изложение обект на анализ е съдържанието на букварите като водещ учебник за запознаване на първокласниците в буквения етап със звуковете и буквите от българската азбука, при формиране на уменията им за четене и на грамотността.

Базирайки се на утвърдените в методиката на обучението по начална грамотност методически постановки (Zdravkova, 2013), анализът и оценката на всеки от алтернативните буквари за първи клас е направен въз основа на следните **критерии**:

- последователност на въвеждане на буквите;
- структурни компоненти в урочната статия – открояване на звука; схема модел на думи за звуков анализ; въвеждане на печатната и ръкописната буква на звука; четене на срички, думи и текст с новата буква;
- присъствие на урочни статии за реализиране на трите основни вида уроци по четене в началното ограмотяване – Урок за запознаване с нов звук и буква и упражнение в четене, Урок за затвърдяване и упражнение в четене,

Урок за обобщение и упражнение в четене;

– присъствие на отпечатана азбука и систематизиране на звуковете според фонемната система.

Резултатите от направения методически сравнителен анализ на алтернативните буквари за първи клас (2017) могат да се представят в следния систематизиран вид.

Във всички анализирани буквари и учебни комплекти огромяването се реализира при използване на звуковия аналитико-синтетичен метод за огромяване, като за изучаването на всеки звук и буква се реализират по четири урока, което съответства и на утвърдените методически изисквания за качествено огромяване на първокласниците на български език в родноезикова среда (Zdravkova, 2013).

В съответствие със заложената в „Учебната програма по български език и литература за първи клас (общообразователна подготовка)“ свобода при *последователност за въвеждане и комбинирането на звуковете и буквите* на гласните и на сонорните съгласни звукове всеки от авторските колективи е избрал различен подход (табл. 1). При следващите две групи се изисква определена последователност при въвеждане на буквите за означаване на звуковете на беззвучните и звучните съгласни; както и при буквите от третата група: „ч, х, ц, щ, ю, ъ“, при които невинаги има пряко съответствие между звук и буква¹⁾. Затова съществените различия в осемте алтернативни буквара за първи клас са в първата група на буквена им част (табл. 1).

Таблица 1. Поредност за въвеждане на буквите на гласните и на сонорните съгласни звукове във всеки от осемте алтернативни „Буквар за първи клас“ (2017)

„Буквар за първи клас“ на авторски колектив:	Издателство	Поредност на въвеждане на буквите за означаване на звуковете в първата група:
Борисова, Т., Н. Димитрова, С. Бенчева (Борисова и кол. 2017) (Borisova et al., 2017)	Булвест 2000 – Клет	А, Е, О, М, Н, И, Р, Л, У, Ъ, Й, Я
Здравкова, Ст. Т. Власева, Р. Тунева, Т. Драганова, М. Донева (Здравкова и кол. 2017) (Zdravkova et al., 2017)	ИК Анубис – Клет	А, Е, М, Н, И, Р, О, Л, У, Ъ, Й, Я
Герджикова, М., Ст. Вълкова, Д. Василева, А. Сенгалевиц (Герджикова и кол. 2017) (Gerdjikova et al., 2017)	Булвест 2000 – Клет	А, Е, М, Н, О, И, Р, Л, Ъ, У, Й, Я

Танкова, Р., Ц. Лалев (Танкова и Лалев, 2017) (Tankova, Lalev, 2017)	Просвета 1945	А, Е, М, Н, О, И, Р, Л, Ъ, У, Й, Я
Жекова, А., М. Бунева, М. Иванова (Жекова и кол. 2017) (Jekova et al., 2017)	Рива	А, И, М, Н, Е, О, Р, Л, У, Ъ, Й, Я
Попов, Вл. (Попов 2017) (Popov, 2017)	Просвета – Азбуки	А, М, И, Н, Е, Л, О, Р, У, Ъ, Й, Я
Димитрова, П., Л. Ковачева, М. Бончева, Н. Петрова (Димитрова и кол. 2017) (Dimitrova et al., 2017)	Просвета плюс	А, М, И, Н, Е, Л, О, Р, У, Ъ, Й, Я
Огнянова, Н. (Огнянова, 2017) (Ognianova, 2017)	Даниела Убенова – Биланска	А, Е, О, М, И, Н, Л, Ъ, У, Р, Й, Я

Във всички алтернативни буквари за първи клас като първа буква се въвежда звук и буква „А“. В два от букварите втората изучавана буква е на съгласния звук „М“ (Popov, 2017; Dimitrova et al., 2017). Но това би представлявало четивна трудност за първокласниците, защото още в първата седмица от буквения етап при работа с тези буквари ще се изисква формиране на различния механизъм за четене на затворена сричка (чрез удължено артикулиране на гласния звук и долепване, присъединяване към него на съгласния звук), в същото време да се формира и алгоритъмът за четене на отворена сричка (с изпреварваща ориентация към гласния звук и звукосинтезиране с вграждане на артикулирането на съгласния в изговора на гласния звук), както и да се постигне сричкосливащо прочитане на двусричната дума „мама“ с единствените две изучени букви – м, а.

По-разумно е да се изучат няколко гласни звука, за да се установят особеностите на гласните звукове (съдържат глас, могат да се артикулират удължено, сами образуват сричка), и тогава да се въведе буква на съгласен звук, с която първокласниците да опитат да четат отворени и затворени срички, като трансформират съгласния спрямо различния гласен звук (примери: *ам, ем, им; ма, ме, ми*). Както се вижда от поместеното в табл. 1, изучаване първо на три гласни звука и техните букви е избрано в буквара на Т. Борисова и кол. (Borisova et al., 2017), както и в буквара на Н. Огнянова (Ognianova, 2017).

Интересен е подходът за последователно представяне на буквите на два гласни звука (*а, е*), а след това да се въведат две букви на сонорни съгласни звукове (*м, н*), както е направено в букварите на М. Герджикова и кол. (Gerdjikova et al., 2017), Ст. Здравкова и кол. (Zdravkova et al., 2017), А. Жекова и кол. (Jekova et al., 2017), Р. Танкова и Ц. Лалев (Tankova, Lalev, 2017).

Така през едната седмица се изучават буквите на гласни звукове, а следваща седмица се въвеждат за изучаване нови два съгласни звука и техните букви.

В своите буквари осемте авторски колектива са оставили в края на групата в една и съща последователност въвеждането на буквите: „у/ъ, й, я“. Това е направено вероятно заради сравнително рядкото използване на буква „ъ“, а и защото този звук трудно се открива при анализ от първокласниците, защото често го приемат като призвук в произношението на съгласен звук (пр. Г-ъ, П-ъ).

По втория критерий за анализ в осемте алтернативни буквара за първи клас се установи, че във всеки от тях присъстват основните *структурни компоненти в урочната статия при изучаването на нов звук и буква*, както и в *урока за затвърдяване и упражнение в четене*.

На лявата страница в букварите са поместени задачите за реализиране на „Урок за запознаване със звук и буква ... и упражнение в четене“, а именно: изображения и схеми на звуковия състав на думите, с които се назовават тези обекти; обособени са колонки/редове за четене на срички с новата буква; думи, в които се съдържа новата буква; както и кратък текст за четене с разбиране, който е онагледен с илюстрация.

На дясната страница в алтернативните буквари са отпечатани задачи за реализиране на „Урок за затвърдяване и упражнение в четене“. Във всеки от анализиранияте буквари авторският колектив е проявил свои специфични творчески решения при представяне на учебното съдържание.

Единствено в буквара на Т. Борисова и кол. (Borisova et al., 2017) при запознаване с нов звук и буква в горната част на страницата е поместена сюжетна илюстрация, в която са изобразени предмети, които в названието си започват и съдържат новия звук в различна позиция и в комбинация с различни звукове. Чрез назоваване на изобразеното от учениците се постига уточняване на речника им, упражняване в артикулиране и долавяне на позиционни варианти на звука в думите (алофони). Под илюстрацията е поместена и схема на изречение (I _____.), което изисква учениците да съставят изречение, като могат да използват думите, с които са назовавали изобразеното (съществителни и прилагателни имена, глаголи), а част от тези думи са дадени и за правене на звуков анализ. В долната част на страницата в буквара също има илюстрация, но тя е свързана с подпомагане и проверка на разбирането на отпечатания в буквара текст за четене.

В буквара на Вл. Попов (Popov, 2017), както и в този на П. Димитрова и кол. (Dimitrova et al., 2017) въвеждането на новия звук е представено чрез изображения на предмет, чието название започва с този звук, и направо се пристъпва към звуков анализ на думи, в които учениците следва да определят вида, поредността на звуковете и къде се съдържа новият звук в тази дума.

В букварите на Ст. Здравкова и кол. (Zdravkova et al., 2017), М. Герджикова и кол. (Gerdjikova et al., 2017), А. Жекова и кол. (Jekova et al., 2017) в

горната част на страницата има илюстрация, която онагледява съдържанието на текста за четене, отпечатан в долната част на листа. Изобразените обекти съдържат в названието си новия звук – респективно буква, изговаряните от първокласниците думи съдържат новия звук, но е трудно той да бъде открит и невинаги е в началото на думата.

Във всички анализирани буквари на лявата страница, в урока за запознаване със съответния нов звук, са отпечатани по три изображения на обекти и *схемата модел на звуковия състав* на тази дума, в която на различна позиция се съдържа новият за изучаване звук. Изисква се учениците да направят звуков анализ на думата в материализиран и във външноречев план.

В букварите на Вл. Попов (Popov, 2017), Р. Танкова и Ц. Лалев (Tankova, Lalev, 2017), П. Димитрова и кол. (Dimitrova et al., 2017) в някои от схемите модели е представен буквеният състав на думата, като в квадратчетата са отпечатани изучените до момента букви, съдържащи се в анализираната дума.

В буквара на М. Герджикова и кол. (Gerdjikova et al., 2017) под изображението на обекта е отпечатана оцветена схема модел на думата за звуковия състав, а отдолу в подобна схема с квадратчета е отпечатан и буквеният състав на думата.

Във всички анализирани буквари в горния ляв ъгъл на страница са отпечатани *изображения на главната и на малката печатна буква на новия за изучаване звук*.

В алтернативните буквари за първи клас има различия при представянето на графиката на главната и на малката ръкописна буква. Те са позиционирани на дясната страница, като е показано разположението им в редовете (Jekova et al., 2017), или са изписани без редове (Tankova, Lalev, 2017), П. Димитрова и кол. (Dimitrova et al., 2017), Н. Огнянова (Ognianova, 2017).

В букварите на Ст. Здравкова и кол. (Zdravkova et al., 2017) и в този на М. Герджикова и кол. (Gerdjikova et al., 2017) четирите букви на звука са отпечатани в карето в горния ляв ъгъл на лявата страница, като ръкописните букви са правилно поместени в тесен и широк ред, но само в буквара на Т. Борисова и кол. (Borisova et al., 2017) е подсилена връзката с отпечатване на буквите върху цветен фон, с какъвто цвят се оцветява мястото на този звук в схемата модел при звуков анализ на думи (върху син фон са съгласните, а върху червен фон са буквите на гласните звукове).

В буквара на Вл. Попов (Popov, 2017) печатните букви на звука са в горния ляв ъгъл, а тези на ръкописните букви са в горния десен ъгъл на страницата на урока за запознаване със съответния звук и неговите букви. Това раздалечаване не позволява четирите букви да се обхванат с една фиксация на погледа, и те не попадат едновременно в зрителното поле на първокласника, което затруднява при сравняване, откриване на прилики и различия между четирите букви на звука.

Във всички анализирани буквари на лявата страница е обособено поле с колонки или редове със срички за четене с новата буква, което създава предпоставки за овладяване механизма на четене на различен тип срички (ССГ – две, СГС – тим, и т.н.).

В шест от анализираните алтернативни буквари за първи клас за подпомагане на първокласниците да постигнат сричкосливащо цялостно прочитане на думите, сричковата структура на думите е подсказана с лигатури под буквите, съдържащи се в сричката – в букварите на Т. Борисова и кол. (Borisova et al., 2017), Ст. Здравкова и кол. (Zdravkova et al., 2017), Вл. Попов (Popov, 2017), М. Герджикова и кол. (Gerdjikova et al., 2017), П. Димитрова и кол. (Dimitrova et al., 2017), Р. Танкова и Ц. Лалев (Tankova, Lalev, 2017).

В буквара на Н. Огнянова сричките са отделени с вертикални черти в отпечатаната цялостно дума (пр. „па|ти|ла|ни|ко|то|!“) (Ognianova, 2017: 63), а в буквара на А. Жекова и кол. една от сричките в думата е отпечатана с по-тъмен цвят (пр. „ф|ран|зелите“) (Jekova et al., 2017: 66).

Целта на всички тези похвати е да подпомогнат четящото дете докъде да пробегне напред с поглед, за да обхване всички букви в сричката, а след това и да успее да прочете сричкосливащо цялостно думата.

Във всички анализирани алтернативни буквари за първи клас присъства компонентът четене на колонки с двусрични думи, в които се съдържат новата буква и отработените типове срички.

Прави впечатление, че в анализираните буквари доста по-рано се въвежда компонентът четене на изречения и често не много кратък текст. За подпомагане разбирането на смисъла на текста е поместена и илюстрация към него, която е в горната част на страницата в буквара на Ст. Здравкова и кол. (Zdravkova et al., 2017), М. Герджикова и кол. (Gerdjikova et al., 2017), Н. Огнянова (Ognianova, 2017).

Във всички анализирани алтернативни буквари за първи клас на дясната страница от разтвора за изучаване на новия звук и неговите букви са обособени дейности за реализиране на „Урок за затвърдяване и упражнение в четене“. Употребата на главната буква е представена чрез собствени имена – на населени места или на хора – мъжки и женски имена. Отработват се думи с по-сложна сричкова структура и такива, които се съдържат в текста.

За насърчаване на четенето с разбиране в пет от анализираните буквари са отпечатани въпроси и примерни отговори за проверка на избраното при *прочита на текста* – да се свържат, открият, разпознаят имена или ключови думи от текста – Н. Огнянова (Ognianova, 2017), П. Димитрова и кол. (Dimitrova et al., 2017), М. Герджикова и кол. (Gerdjikova et al., 2017), А. Жекова и кол. (Jekova et al., 2017), Ст. Здравкова и кол. (Zdravkova et al., 2017).

В осемте анализирани буквара за първи клас сравнително слабо е застъпено представянето на градивната и смислоразличителна функция на звуко-

вете в думата при изучаване на корелативните двойки от беззвучен и звучен съгласен звук (пр. кара – гара), което присъстваше в повечето от букварите за първи клас с първи тираж през 2002 г. В алтернативните буквари от 2017 г. се акцентира по-често на начина за правописна проверка в края на дума при обеззвучаване, като е отпечатана форма на думата за множествено число и ортограмата е подчертана с по-тъмен или с различен цвят (пр. залез – залези, рус – руси).

Във всички от анализираните буквари за първи клас недостатъчно са засъгласени за упражнение в четене думи с по-сложна сричкова структура, със струпване на съгласни. Прочитането на такива думи представлява трудност, защото изисква артикулиране и звукоинтезиране на всички съгласни чрез издишната струя на гласния звук в тази сричка, която може и да е пълнозначна дума (пр. ССГС – клин, глас; СССГС – страх; ССГ-СССГС-СССГ – про/стран/ство).

В старанието си да отговорят на изискванията на учебната програма за препоръчително процентно *присъствие на типови уроци*, а именно: „55% за нови знания, 44% за затвърдяване на новите знания и за обобщение, 1% за диагностика на входното, междинното и изходното ниво“⁽¹⁾, в част от одобрените от МОН буквари за първи клас не са обособени отделни страници със задачи за реализиране на „Урок за обобщение и упражнение в четене“ след изучаване на група звукове и букви според фонемната система, а в други буквари е подменена същността на дейностите в урока за обобщение.

В някои от букварите след изучаване на корелативна двойка от звучен и беззвучен съгласен – Танкова и Лалев (Tankova, Lalev, 2017), П. Димитрова и кол. (Dimitrova et al., 2017), или след изучаване на три букви – Вл. Попов (Popov, 2017), А. Жекова и кол. (Jekova et al., 2017), авторските колективи са поместили страници с четивен материал, при реализирането на които в урока по-скоро следва да се прилага структурата на дейностите в „Урок за затвърдяване и упражнение в четене“. В съдържанието на буквара на П. Димитрова и кол. (Dimitrova et al., 2017) е посочено, че това е „урок-обобщение“, но предложеният езиков и четивен материал не предполага систематизиране на знания и представи на учениците за групиране на звуковете според фонемната система.

В буквара на Т. Борисова и кол. (Borisova et al., 2017) след изучаване на всички звукове и букви от определена група на фонемната система присъства разтвор с дейности за реализиране на урок за обобщение и упражнение в четене (с. 42 – 43, с. 68 – 69, с. 76, с. 82). Методически добре издържани са предложените компоненти: наличие на четирите букви на звука – главни и малки, печатни и върху редове са ръкописните букви; систематизирането им на един ред като корелативни двойки (тесен и широк гласен а – ъ; беззвучен и звучен съгласен т – д), както и групирането им в колонка според общите характерис-

тики (всички, които са широки, и кои са всичките тесни гласни; всички звучни и отделно само беззвучните съгласни).

В този обобщителен урок присъстват задачи за четене на трансформирани думи със замяна на една буква от корелативната двойка (лак – лък; десен – тесен), което тренира фонетичната наблюдателност и илюстрира градивната и смислоразличителната функция на звуковете.

За усъвършенстване механизма на четене в следващите упражнения са предложени думи с обща сричка – начална или втора (пр. бук-ва, бук-ви, бук-вар; род, на-род), съставяне и четене на изречение, кратък текст.

В другите буквари, доколкото е обособен разтвор, който може да се приеме, че е с функции на обобщителен урок, са отпечатани само главните печатни букви и предложените дейности изискват просто четене с разбиране на голям по обем текст. Липсват задачи за упражняване и усъвършенстване на четивните умения, за оптимално формиране на четивния механизъм при четене на думи с по-сложна сричкова структура или за постигане на сричкосливащо четене, за осмисляне значението на думи, които имат обща сричка. Не се работи за асоцииране на звука с четирите букви, с които се отбелязва той (главна и малка, печатна и ръкописна буква).

В буквара на Ст. Здравкова и кол. (Zdravkova et al., 2017) е подсилена смисловата ориентация, затова в обобщителните уроци са включени по-игрови похвати – сричкова таблица, в която се образуват и четат думи в различна посока (надолу, по диагонал: пр. *ла-ле*, *ми-ла*), попълване на кръстословица и четене на текст. Обособени са два обобщителни урока – след изучаване на първата част от беззвучните и звучните съгласни (с. 66 – 67 – т-д, г-к, з-с) и втори обобщителен урок след изучаване и на следващите три двойки (с. 80 – 81 – п-б, ф-в, ш-ж). На страниците с обобщителни уроци звуковете се систематизират според фонемната система и в корелативни двойки в прозорчета на каюти на кораб.

В обобщителните уроци в буквара на Вл. Попов (Popov, 2017) са отпечатани само главните печатни букви, задача за проверка на определен съгласен звук, както и цялостен текст за четене (с. 36 – 37, с. 44 – 45, с. 76 – 77, с. 94 – 95, с. 96 – 97, с. 98 – 99). В обобщителния урок след изучаване на звучните и беззвучните съгласни е припомнено правилото за удвояване на предлога „в“ и „във“, но не е упоменато за случаите на употреба на предлозите „с“ и „със“ (Popov, 2017: 76 – 77).

В буквара на А. Жекова и кол. (Jekova et al., 2017) в обобщителните уроци също са отпечатани само главните печатни букви, думи с пропуснатата буква, която първоначалният трябва да попълни или да замени звучния с беззвучния съгласен от корелативната двойка (пр. *жега* – *шега*), и отново цялостен текст за четене.

В буквара на П. Димитрова и кол. (Dimitrova & team, 2017) по същество липсват страници, обособени за реализиране на обобщителен урок след изу-

чаване на група звукове и техните букви според фонемната система. След изучаване на три букви е поместен разтвор за упражнение в четене с изучените до момента и тези три букви, но те не са от една и съща група като фонеме (с. 30 – 31 – Н, Е, Л; с. 38 – 39, с. 46 – 47). След изучаване на всяка корелативна двойка от беззвучен и звучен съгласен звук има отделен разтвор за упражнение в четене предимно с тези две букви, но в съдържанието на буквара тези уроци са определени като „урок-обобщение“. В този буквар е заложен разтвор и за запознаване с буквосъчетанията „ьо, йо“ (Dimitrova et al., 2017: 100 – 101).

В буквара на М. Герджикова и кол. (Gerdjikova et al., 2017) в съдържанието като обобщителни уроци са заявени няколко разтвора, но в тях са отпечатани само главните и малките печатни букви на изучените звукове и са поместени задачи за четене на цели думи и текстове (Gerdjikova et al., 2017: 36 – 37, 68 – 69, 76).

Същият подход се наблюдава и в буквара на Р. Танкова и Ц. Лалев (Tankova, Lalev, 2017) в съдържанието с качество на обобщителен урок са посочени определени уроци, но реално в тях са отпечатани главните печатни букви от дадената подгрупа на фонемната система и цялостен текст за четене с разбиране.

В буквара на Н. Огнянова (Ognianova, 2017) след изучаване на три последователни букви е поместен разтвор от две страници, който в съдържанието на буквара е отразен със заглавие „обобщение“, но често тези букви не са от една и съща подгрупа, според фонемната система (с. 20 – А, Е, О; с. 28 – М, И, Н; с. 36 – Р, Й, Я и т.н.). И в обобщителните уроци след изучаване на изброените в учебната програма три отделни групи звукове и техните букви предложеният в буквара на Н. Огнянова материал съдържа отпечатани главните печатни букви, упражнение за проверка на правописа на последния звук и буква в думи, четене на думи и текст, съдържащи буквите от тази група.

Според мен чрез отпечатания в обобщителни уроци материал в букварите на Вл. Попов (Popov, 2017), А. Жекова и кол. (Jekova et al., 2017), П. Димитрова и кол. (Dimitrova et al., 2017), М. Герджикова и кол. (Gerdjikova et al., 2017), Н. Огнянова (Ognianova et al., 2017) по същество не се постига обобщаване на представата за характерните акустични и артикулационни особености на звуковете от дадената подгрупа според фонемната система, недостатъчна е работата за усъвършенстване механизма на четене и преодоляване на характерната за периода четивна трудност, които са същността на началното оgramотяване в първи клас и при формиране на уменията за четене.

„Урок за обобщение и упражнение в четене“ е необходимо да се проведе след изучаване на всички звукове и букви в групата, а именно: 1. след глас-

ните и сонорните съгласни (а-ъ, о-у, е-и, л, р, м, н, й); 2. след беззвучните и звучните съгласни (б-п, в-ф, г-к, д-т, ж-ш, з-с); 3. след изучаване на буквите от третата група, при част от които няма пряко съответствие между звук и буква (ч, х, ц, щ, ю, ъ, я).

Дори в конкретния алтернативен буквар, по който се работи, да не е обособена страница с урок за обобщение, методически по-коректно е учителите да реализират такъв урок с оглед оптимална подготовка за изграждане на езиковата компетентност на учениците в началните класове.

Необходимостта от урок за обобщение и групиране на звуковете според фонемната система се обуславя и от факта, че в първи клас в периода на начално огромяване дори двойките тесен и широк гласен звук се изучават не в последователни уроци, а с голям интервал от време и въведени между тях и други букви (виж табл. 1). Двойката широк и тесен гласен звук не е асоциирана от първокласниците и те трудно долавят спецификата в изговора на потъмнен широк гласен и кога всъщност в думата се съдържа друг звук и той е тесният гласен от двойката (пр. А-Ъ – кАса – кЪса, стоя [стойЪ], ютия [йу-тийА], режа, чета – глагол [четЪ] и същ. име [четА], камък).

Поради фрагментарността при запознаването с всеки звук в отделен урок е добре в един час за обобщение първокласниците по практически път да установят сами, да се убедят и да открият, че няколко звука имат сходни артикулационни и акустични характеристики и как се групират по двойки от тесен и широк гласен звук (а-ъ, о-у, е-и). Какво в начина на изговаряне на гласните звукове е различно от останалите изучени в тази група звукове – сонорните съгласни звукове (л, р, м, н, й).

След изучаване на звучните и беззвучните съгласни е необходимо да се асоциират корелативните двойки по звучност – беззвучност (б-п, в-ф, г-к, д-т, ж-ш, з-с) и да се затвърди уменията за правене на проверка за правописа и правописа на думи, които завършват и се пишат със звучния съгласен, а се изговарят с беззвучния (пр. кораб – [кораП], но проверка с „много“ кораБи).

Важно е в обобщителния урок да се разгледат и сравнят четирите букви за отбелязване на всеки от звуковете – главна и малка, печатни и ръкописни букви – дали си приличат по начертание (И и, *И*, *и*; Я я *Я* я), или се различават (А а, *А* а), дали печатната и ръкописната буква си приличат (Ъъ *Ъъ*), по какво се различават (Т т *Т* т).

Предложенията за четене в урока за обобщение думи, изречения, текстове трябва да позволяват да се отработва характерната за периода четивна трудност (звукосливане и звукосинтезиране при срички със струпване на съгласни, сричкосливащо четене, постигане на четене с фразова интонация).

Изграждането на представа у първокласниците за групирането на звуковете като фонем е много важно за изграждане на правописната им грамотност, защото това е в основата на правописните правила, които се изучават в обу-

чението по български език в следващите класове – „Правопис на гласни – под ударение, в неударена сричка“, „Правопис на съгласни – в средата, в края на думата, при струпване на съгласни от представка и корен на думата“, „Правопис на“ думите като различни части на речта (съществителни, прилагателни имена, глаголи).

Анализът на алтернативните буквари за първи клас продължава и по следващия критерий – запознаването на първокласниците с *азбучния ред и систематизиране на звуковете според фонемната система*. Азбуката е отпечатана във всички анализирани алтернативни буквари за първи клас.

В буквара на Вл. Попов (Popov, 2017) азбуката е начална страница, докато в буквара на П. Димитрова и кол. (Dimitrova et al., 2017: 106 – 107) тя е в края, като са отпечатани главните и малките печатни букви и изображение на обект, чието название започва с този звук, но липсва представяне на групирането на звуковете/буквите според фонемната система.

Буквите в азбучния им ред вървят като лента на всеки разтвор – отгоре на страницата в буквара на Н. Огнянова (Ognianova et al., 2017), а в буквара на Р. Танкова и Ц. Лалев (Tankova, Lalev, 2017) лентата с буквите е в долната част на страницата.

В буквара на Ст. Здравкова и кол. (Zdravkova et al., 2017) азбучният ред е представен в края като картинна азбука, а систематизирането на звуковете и буквите като фонемни е представено на много страници в илюстрация на кораб, като буквите в корелативни двойки са отпечатани върху прозорчетата на каюти.

Азбучният ред е представен в края на буквара на А. Жекова и кол. (Jekova et al., 2017: 94 – 95) като илюстрация към текста „Празник на буквите“ – първо, буквите са отпечатани върху наредени в полукръг столове, а след това са групирани и според фонемната система и този път столовете са подредени в редове.

Интересен похват в този буквар е представянето на изучените до момента букви чрез разположението им върху реална компютърна клавиатура, което би подпомогнало първокласниците при откриване мястото на всяка буква при писане с клавиатура на електронно устройство и при изграждането на дигиталната им компетентност.

В буквара на М. Герджикова и кол. (Gerdjikova et al., 2017) не е представено систематизирането на звуковете и буквите според фонемната система, но на всяка дясна страница върху клавиатура с по-светло мастило са отпечатани буквите в азбучния им ред, а със зелен цвят са подчертани изучените вече букви.

Буквите в азбучния им ред са отпечатани на няколко места в буквара на Т. Борисова и кол. (Borisova et al., 2017). В началото на буквара е поместена таблица със снимки на обекти, чието название започва с всеки звук от бъл-

гарската азбука (с. 3), в началото на буквения етап е отпечатана таблица с учуднени изображения на буквите в азбучния ред (с. 17), докато в края на буквара е отпечатана цялата азбука с главните и малките ръкописни букви (с. 88). Групирането на звуковете и буквите според фонемната система е представено в обобщителните уроци след изучаване на съответната група звукове и букви.

В буквара на Н. Огнянова (Ognianova, 2017) в азбучен ред са отпечатани всички букви, а с оцветен фон са изучените до момента, като това поле е поместено в горния край на листовите от разтвора с уроците за запознаване с нов звук и буква и продължава на страницата за урока за упражнение в четене със същата буква. В края на буквара са отпечатани главните и малките печатни и ръкописни букви в азбучния ред (с. 100), а на следващата страница са групирани в таблица – „букви на гласните звукове – а, ъ, е, и, о, у“; „букви на съгласните с глас и шум при изговор – л, м, н, р, й, б, в, г, д, ж, з, дж, дз“; „буквите на съгласните само с шум при изговор – п, ф, к, т, ш, с, ч, ц, х“; „странните букви – щ, ю, я, ъ“ (Ognianova, 2017: 101).

Въз основа на направения сравнителен методически анализ на осемте алтернативни буквара за обучение по четене за първи клас може да се направят следните изводи и обобщения.

1. Осемте алтернативни буквара, одобрени от МОН през 2017г. и с първи тираж от същата година, съответстват на заложеното в учебната програма по български език и литература за първи клас (общообразователна подготовка) (Curriculum on BEL for Grade 1., 2015). Спазена е последователността за въвеждане на звуковете и буквите в указаните три групи и при прилагане на честотния, лингвистичния и семантичния принцип.

2. Във всички буквари е приложен звуковият аналитико-синтетичен метод за ограмотяване, който е най-адекватен за формиране на грамотност на български език и с оглед на езиковата компетентност, както и спрямо спецификата на фонографската ни писменост и правописни правила в българския език.

3. Във всеки от осемте алтернативни буквара за първи клас са поместени урочни статии за реализиране на двата основни вида уроци по четене, но в някои от букварите е подменена същността на дейностите в уроците за обобщение и упражнение в четене, като просто е даден материал за четене с разбиране, а не за систематизиране на характерните общи особености в акустичните и артикулационните особености на звуковете от дадената подгрупа според фонемната система и за упражняване на характерната за периода четивна трудност и тип сричков състав на думите.

4. Във всички анализирани буквари присъстват буквите в азбучния им ред, като по различен начин е представена систематизацията на звуковете според фонемната система.

Първият учебник – букварът, позитивните преживявания в процеса на овладяване на знания, умения и компетентности за правилно четене и писане, са много важни за поддържане на мотивацията и желанието на първокласниците да учат и да имат успехи в процеса на училищното обучение.

Успешното и необратимо ограмотяване на учениците в първи клас е предпоставка за последващата им училищна успеваемост, за изграждане на умения за самообразование, за формиране на компетентности и в други научни сфери.

БЕЛЕЖКИ

1. УП по БЕЛ I клас (2015), Учебна програма по български език и литература за първи клас (общообразователна подготовка). София, МОН, 17.12.2015 г.

ЛИТЕРАТУРА

- Борисова, Т. и кол. (2017). *Буквар за първи клас*. София: Клет – България.
- Герджикова, М. и кол. (2017). *Буквар за първи клас*. София: Клет – България.
- Жекова, Анг. и кол. (2017). *Буквар за първи клас*. София: ИК Рива.
- Здравкова, Ст. и кол. (2017). *Буквар за първи клас*. София: Клет – България.
- Здравкова, Ст. (2013). Начално ограмотяване, (9 – 107). В: *Обучението по български език и литература в началното училище*. Шумен: Епископ Константин Преславски.
- Огнянова, Н. (2017). *Буквар за първи клас*. София: Даниела Убенова-Биланска.
- Попов, Вл. (2017). *Буквар за първи клас*. София: Просвета – Азбуки.
- Танкова, Р. & Лалев, Ц. (2017). *Буквар за първи клас*. София: Просвета – София.

REFERENCES

- Borisova, T. et al. (2017). *Bukvar za purvi klas*. Sofia: Klett – Bulgaria.
- Gerdjikova, M. et al. (2017). *Bukvar za purvi klas*. Sofia: Klett – Bulgaria.
- Jekova, Ang. et al. (2017). *Bukvar za purvi klas*. Sofia: Riva.
- Ognianova, N. (2017). *Bukvar za purvi klas*. Sofia: Daniela Ubenova-Bilanska.
- Popov, Vl. (2017). *Bukvar za purvi klas*. Sofia: Prosveta-Azbuki.
- Tankova, R. & Lalev, Tz. (2017). *Bukvar za purvi klas*. Sofia: Prosveta – Sofia.

- Zdravkova, St. (2013). Nachalno ogramotiavane, (p. 9 – 107). In: *Obuchenieto po bulgarski ezik I literature v nachalnoto uchilishte*. Shumen: Episkop Konstantin Preslavski.
- Zdravkova, St. et al. (2017). *Bukvar za purvi klas*. Sofia: Klett – Bulgaria.

COMPARATIVE METHODOLOGICAL ANALYSIS OF ALPHABET BOOKS FOR THE 1ST GRADE

Abstract. The article is a comparative methodological analysis of all Grade 1 Alphabet Books in Bulgaria that were approved by the Ministry of Education and Science in 2017. They are compared and contrasted by: the order of letter introduction, the presence of activities in respect to the three types of reading lessons, the introduction of letters in alphabetical order as well as in groups according to the phonological system of the Bulgarian language.

Keywords: alphabet book for grade 1; comparative methodological analysis

✉ **Dr. Anna Georgieva, Assoc. Prof.**

ORCID ID: 0000-0002-8838-9246

Faculty of Educational Studies and Arts

University of Sofia

Sofia, Bulgaria

E-mail: ag@uni-sofia.bg